

در جستجوی رستگاری

اسماعیلیان پس از حمله مغول

شفیق نزارعلی ویرانی

ترجمه زینب فرخی و سوفیا فرخی

در جستجوی رستگاری

اسماعیلیان پس از حمله مغول

شفیق نزارعلی ویرانی
ترجمه زینب فرخی و سوفیا فرخی

چاپ اول ه تابستان ۱۳۹۹ ه ۱۰۰۰ نسخه الف

نمونه خوانی: احمد رستمی ه طرح جلد: بساوان هنرمند معروف گورکانی ه
امور چاپ: محمدامین رضاپور ه صفحه آرایی: امین شجاعی ه
چاپ و صحافی: آذین ه

دفتر مرکزی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی،

تقاطع خیابان سعدی، پلاک ۲

شماره تماس: ۰۲۱۳۳۹۰۰۷۵۱-۲

کد پستی: ۱۱۴۳۸۱۷۸۱۸

amirkabirpub.ir

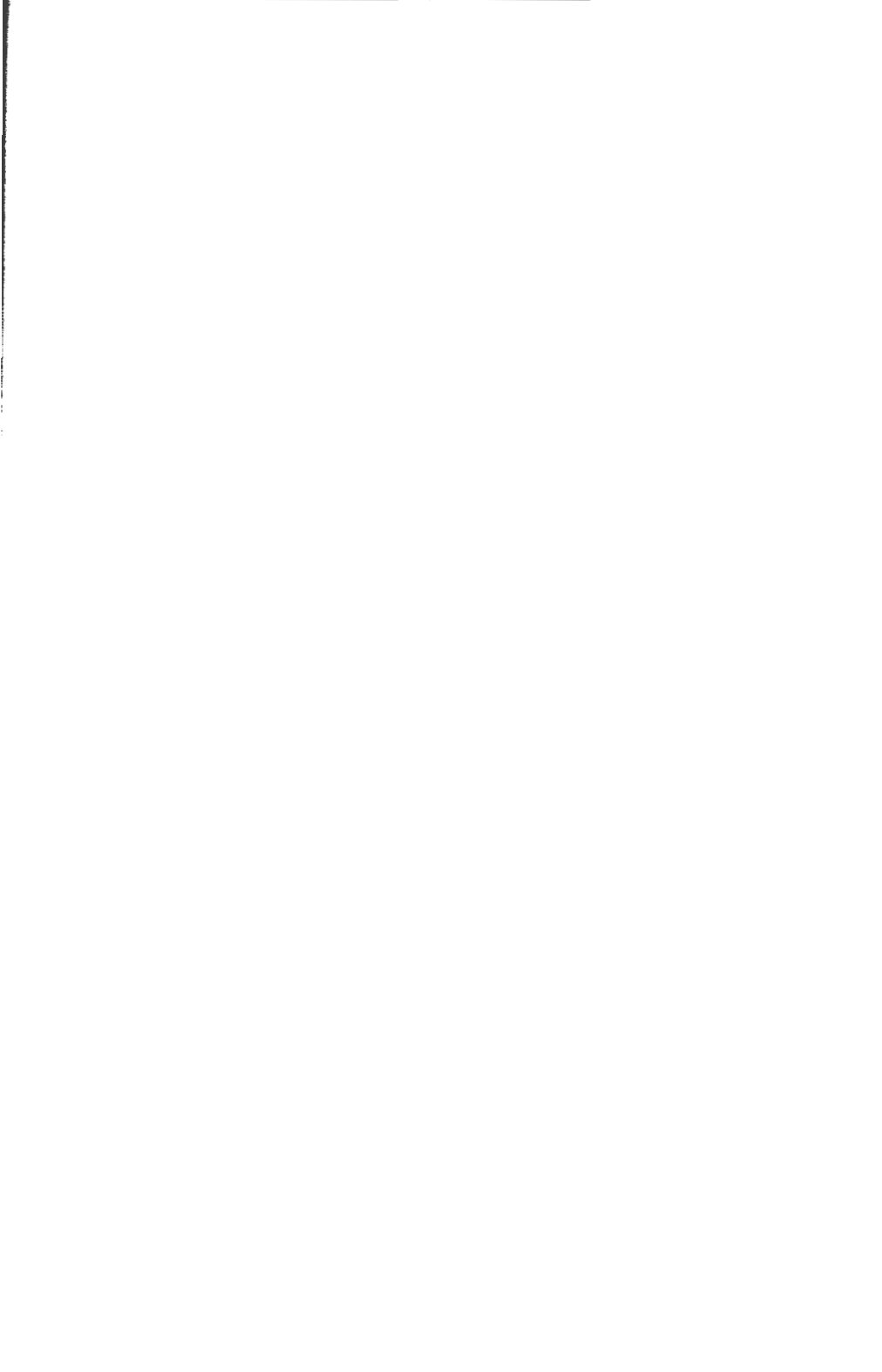
مؤسسه انتشارات امیرکبیر
© همه حقوق محفوظ است.

تقدیم به استاد مہربان و گرانمایہ
دکترویکتوریا طہماسبی

الا ای طالب وحدت ہمی لافی کہ جویایم
کلام از من شنوزیرا کلام اللہ گویایم

امام عبدالسلام

فهرست

- مقدمه ۱۱
- نکاتی در مورد متن / ۱۳ / حرف نویسی (نویسه گردانی) / ۱۴ / سیستم گاه‌شماری / ۱۴ /
نقشه‌ها / ۱۵ / اختصارات و قوانین دیگر / ۱۶
- مقدمه مترجمان ۱۹
- دییاجه ۲۷
- خروج از گمنامی / ۳۵ / نشانه‌های راه / ۴۰
- فصل اول: بازیابی تاریخ گمشده ۴۷
- تاریخ رافاته‌خان می‌نویسد / ۵۱ / پرسش از صاحب‌خانه / ۵۶
- فصل دوم: بازگشت عقاب ۶۱
- اصلاح روایت جوینی / ۶۲ / در سایه ایلخانان / ۶۶ / محاکمه خانواده کوشیجی / ۶۸ /
ظهور خداوند محمد / ۶۹ / ادامه فعالیت اسماعیلی‌ها / ۷۱ / شواهدی از منابع لاتین،
خراسانی و آسیای جنوبی / ۷۴ / نتیجه / ۸۲
- فصل سوم: حجاب خورشید ۸۵
- امامت شمس‌الدین محمد / ۸۷ / خورشیدهای تبریز / ۸۹ / سفرهای شمس / ۹۲ /
پنهان و پوشیده / ۹۵ / غروب خورشید / ۹۸ / نزاری فهستانی (متوفی ۱۳۲۰ م / ۷۲۰ ق)
/ ۱۰۱ / نور ماه / ۱۰۱ / شاعر زمان خود / ۱۰۳

۱۱۷ فصل چهارم: دعوت به حق

دعوت / ۱۱۸ / امام قاسم شاه / ۱۲۴ / امامان مستقر و مستودع / ۱۳۱ / شنیع‌ترین قتل / ۱۳۵ / قاسم نُشتری (یا تُرشیزی) / ۱۳۷

۱۴۱ فصل پنجم: اولی الامر

فرمان و فرمانده / ۱۴۱ / امامان اسلام شاه بن قاسم شاه و محمد بن اسلام شاه / ۱۴۵ / دعوت به وحدت / ۱۴۷ / اسماعیلیان سرزمین‌های عرب / ۱۴۹ / گسترش دعوت / ۱۵۰ / تقیه در قهستان و سوریه / ۱۵۶

۱۶۷ فصل ششم: قبله عالم

انتقال مقرامات به انجندان / ۱۷۲ / امامت مستنصر بالله (متوفی ۱۲۸۰ م / ۸۸۵ ق) / ۱۷۶ / داعی انجذانی / ۱۷۷ / ابن حسام خوسفی / ۱۷۹ / سید سهراب ولی بدخشانی / ۱۸۰ / امامت عبدالسلام (تاریخ تقریبی وفات ۱۴۹۳ م / ۸۹۸ ق) / ۱۸۱ / امامت غریب میرزا (متوفی ۱۴۹۸ م / ۹۰۴ ق) / ۱۸۳ / رویدادهای آسیای جنوبی که به ارسال «پندیات» منجر شد / ۱۸۷ / بواسحاق قهستانی / ۱۸۹ / خواجه عبدالله انصاری، حسین، زمانی و دیگر شاعران / ۱۹۲ / کعبه حقیقت / ۱۹۵

۱۹۹ فصل هفتم: راه سالک

حجاب و کشف: کارکردهای تقیه / ۲۰۳ / هفت روز آفرینش / ۲۰۴ / پوشش شیعه دوازده امامی / ۲۰۷ / پوشش تصوف / ۲۰۹ / کارکردهای دعوت / ۲۱۷ / بواسحاق / ۲۱۷ / پندیات جوانسردی / ۲۳۲

۲۳۹ فصل هشتم: رستگاری و امامت

«کردید و نکردید» / ۲۳۹ / طالبان وحدت / ۲۴۳ / کلام الله گویا / ۲۴۴ / مکتب‌خانه تسلیم / ۲۴۵ / امام ابدی: حق و محق / ۲۵۰ / لقای تو / ۲۵۶ / نتیجه‌گیری / ۲۶۰

۲۶۳ سخن آخر

۲۶۷ اصطلاح‌نامه

۲۷۷ یادداشت‌ها

اختصارات / ۲۷۷ / یادداشت‌ها / ۲۷۷ / مقدمه / ۲۷۸ / فصل اول / ۲۸۶ / فصل دوم / ۲۹۱ / فصل سوم / ۳۰۴ / فصل چهارم / ۳۲۱ / فصل پنجم / ۳۲۲ / فصل ششم / ۳۲۳ / فصل هفتم / ۳۵۵ / فصل هشتم / ۳۶۴

فارسی، عربی و اردو / ۳۷۱ / کتابنامه غیرفارسی / ۳۸۱

مقدمه

یا مولانا شکر نعمت خود بر زبان ما جاری داری و درهاویه ناشکری و
کفرانمان نگذاری. یا مولانا ابواب رحمت بر روی ما نبندی و در عذاب
درکات سافلیه مان ببندی.
حسین ابن یعقوب شاه در «تزیین مجالس»

تعداد زیادی از افراد، زمان با ارزش خود را در اختیار من نهادند. منابع و دانش
گسترده آن‌ها مرا در نوشتن این کتاب یاری داد. در مراحل اولیه کار، زمانی که بنیان
و شالوده این اثر فراهم شد، روی متحده، دانش خود درباره چگونگی مواجهه با
تاریخ را در اختیار من قرار داد. رابرت ویسنوسکی، در باب ملاحظات فلسفی با من
گفتگو کرد. ویلر تکستون با نظریات عالمانه اش در حوزه ادبیات مرا تهییج و تشویق
کرد. همچنین از احمد مهدوی دامغانی، که در هزارتوی پیچیدگی‌های متعدد متون
قرون میانه دست مرا گرفت، قدردانی می‌کنم. باید به‌طور ویژه از علی آسانی به پاس
حمایت‌های مستدام و نظریات گران‌بهایش در جریان نوشتن این کتاب و همین‌طور
خوانش هوشمندانه و دقیق پیش‌نویس اولیه این اثر تشکر کنم.

در طول دوره پژوهش، یک سال به یادماندنی را در موسسه مطالعات اسماعیلی در
لندن گذراندم. از مدیر و مسئول سابق این مجموعه، عظیم نانجی، قدردانی می‌کنم
که نه تنها اقامت من را با حمایت‌های بی‌دریغ تسهیل نمود، بلکه با مهری بدیل
خود آن روزها را بسیار دلپذیر و به یادماندنی کرد. به دور از هیچ اغراقی مدیون و

مرهون زحمات کتابداران این موسسه هستم. یقیناً بدون کمک‌های بی‌دریغ آن‌ها، این پژوهش ناتمام می‌ماند. دانکن هالدن، هرگزاز کمک کردن به من دریافتن منابع گمنام دریغ نورزید. دانش گسترده النور مرچنت در دست‌یابی به نسخه‌های خطی در میان آرشوها و مجموعه‌های موسسه مطالعات اسماعیلی بسیار مهم بود. هرگاه از غوطه‌ور شدن در تفکر و مطالعه مستمر نسخه‌های خطی احساس خمودگی و خستگی می‌کردم، فنجان چای داغ و بشقابی از شیرینی از دستان خدیجه لالانی جان تازه‌ای به من می‌داد. لالانی محیط کتابخانه را به یک فضای فوق‌العاده برای مطالعه تبدیل کرده بود. کتابداران دانشگاه هاروارد در کمبریج ماساچوست و دانشگاه زاید امارات متحده عربی، به خصوص کسانی که در بخش امانت کتاب کار می‌کردند، فوق‌العاده بودند. می‌خواهم از بانی برنزاز دانشگاه هاروارد و اندرو نیکلسون و جرالد رم، ماگدا بیسادا از دانشگاه تورنتو که مرا به دنیای سیستم مطالعات جغرافیای آشنا کردند، تشکر و قدردانی کنم. یقیناً بدون کمک آن‌ها، قادر نبودم نقشه‌های این کتاب را طراحی کنم. همچنین از آقای علیخان نیکی که در تهیه نقشه‌ها و جداول فارسی مرا یاری رساند، کمال تشکر را دارم.

این کتاب با مشاوره‌های بصیرانه و اطلاعات با ارزش بسیاری از محققان برجسته از جمله عزیز اسماعیل و جلال بدخشانی فراهم شده است. از فرهاد دفتری، هرمان لندولت، ویلفرد مادلونگ و پائول واکر که با وجود مشغله فراوان آخرین پیش‌نویس این کتاب را مطالعه نموده و مرا از عقاید نافذ و دانش بیکران خود بهره‌مند کردند، کمال تقدیر و تشکر را دارم. در طول این سال‌ها، همیشه دانش برتر و عالی آن‌ها را تحسین کرده‌ام و به حمایت‌ها و نقطه نظرات سازنده‌شان مدیونم. باید به‌طور ویژه از جناب فقیر محمد هونزائی و خانم رشیده هونزائی که از همان ابتدا با محبت‌های بسیار به من کمک کردند، تشکر کنم. آن‌ها با وجود مشغله بسیار، همیشه دلسوزانه به من کمک می‌کردند. هونزائی به برکت دانش و تخصص گسترده خود توانست بسیاری از عبارات مبهم و گیج‌کننده درون نسخ خطی را که با آن‌ها دست‌وپنجه نرم می‌کردم، درک کند. خانم هونزائی با هوشیاری مرا از به‌کارگیری غلط بسیاری از کلمه‌ها نجات داد. هر دوی آن‌ها مرا با عشق و آغوش باز پذیرفتند و هرگز نمی‌توانم

به طور کامل قدردانی خودم را نسبت به آن‌ها ابراز کنم. علاوه بر این، دوستانم حسین رشید، سید اکبر حیدر و سونیل شرما همراه همیشگی من بودند. به طور ویژه به پدر و مادرم، خواهر و برادرم مدیونم که همیشه در کنار من بودند و همواره مرا تشویق و حمایت کردند. هر روز در این فکرم که چقدر خوشبختم که آن‌ها را در زندگی‌ام دارم.

همین‌طور از «مجله انجمن شرق‌شناسی آمریکا» سپاسگزارم که اجازه داد بخش‌هایی از کتاب را برای چاپ مقاله‌ام با عنوان «بازگشت عقاب: شواهد ادامه فعالیت اسماعیلیان در الموت و در مناطق جنوب دریای خزر پس از فتوحات مغول» استفاده کنم که در فصل دوم این کتاب آمده است.

در پایان، می‌خواهم از وزارت فرهنگ ایران، بنیاد میراث ایران، مرکز مطالعات اسماعیلی، جایزه رساله انجمن تحقیقات خاورمیانه به نام ملکم‌ه‌کیر، بنیاد ایران‌شناسی، جایزه یادبود انتشارات ایلس لیچتن در دانشگاه هاروارد و بنیاد وایتینگ، برای حمایت مالی و غیرمالی آنان تشکر کنم، چون در غیراین صورت انتشار کتاب غیرممکن بود.

نکاتی در مورد متن

چارلز کمب (متوفی ۱۸۳۴ م/ ۱۲۵۰ ق) یک نویسنده انگلیسی بود که شهرتش بیشتر برای کتاب «مقالات الیا» است. وی در این اثر می‌نویسد: «من هرآنچه را به عنوان کتاب می‌شناسم می‌خوانم». با این وجود، اظهار تأسف می‌کند که نوشته‌های بسیاری وجود دارند که در قالب کتاب ظاهر می‌شوند، اما در واقع چنین نیستند زیرا ارزش خواندن ندارند. وی از میان آن‌ها رساله‌های علمی، سالنامه‌ها، آثار هیوم و رابرتسون را ذکر کرد و آن‌ها را بیبلیا - آیبیلیا یعنی «کتاب‌هایی که کتاب نیستند» می‌خواند. آن‌ها کتاب‌هایی هستند که «باید در کتابخانه‌های همه نجیب‌زاده‌ها یافت شوند» اما در واقع هیچ کس تمایلی به خواندن آن‌ها ندارد. (۱)

من می‌خواهم که کتاب «در جستجوی رستگاری: اسماعیلیان پس از حمله مغول» کتابی باشد که مردم از خواندن آن لذت ببرند، همان‌طور که من از نوشتن آن لذت بردم. هم‌زمان، یک کتاب علمی باید استانداردهای خاص تحقیقات علمی

را که کاملاً تغییرناپذیرند، در خود داشته باشد. هیچ کتابی، مخصوصاً در یک عرصه دست نخورده، نمی‌تواند بدون مستندهای کامل به سرانجام برسد. اما بعید است که خوانندگان عمومی جرأت ورود به بیابان مهیب یادداشت‌های مستندی را داشته باشند که نویسندگان چنین کتاب‌هایی با دشواری فراهم کرده‌اند. اما، خوانندگان متخصص نمی‌توانند از خواندن چنین یادداشت‌هایی که سرمایه اصلی شغلشان است، چشم‌پوشی کنند. با این وجود، یک راه حل مبتکرانه در زمینه‌های دیگری می‌تواند تا حد زیادی تجربه مطالعه خوانندگان عمومی را افزایش دهد، بدون آنکه معیارهای علمی را خدشه‌دار کند.

حرف‌نویسی (نویسه‌گردانی)

در انجیل در مورد غرور بشر و تلاشش برای رسیدن به خدا با ساختن برج بابل سخن گفته شده است. مجازات خداوند تعالی سریع و روشن بود. به دلیل این مجازات، مردم زمین می‌بایست هرکدام به زبانی صحبت کنند و هیچ یک زبان دیگری را درک نکند. این مجازات بیشتر برشانه‌های پژوهشگران دین، تاریخ و فرهنگ و تمدن‌ها سنگینی می‌کند که نه تنها بار مسئولیت فهمیدن صداهای ناهنجار بابلی‌شان را بر عهده دارند، بلکه باید این صداهای نامفهوم را به خوانندگان نیز انتقال دهند. هر اثری که از منابع با زبان‌ها و خطوط گوناگون مانند عربی، فارسی، سندی، پنجابی، سرائیکی، و خوجکی گرفته می‌شود، با این پرسش گیج‌کننده مواجه است که از چه نظام حرف‌نویسی برای فهم آن باید استفاده کرد. یک پاسخ همگی را قانع نمی‌کند. بسی دشوار است تصمیم بگیریم که آیا اعراب گیج‌کننده را در متن وارد کنیم و به این ترتیب خوانایی را فدا کنیم یا به زبان ساده مسائل را به بیان آوریم و دقت و صحت را قربانی کنیم. برای آثاری که به زبان فارسی نیستند، حرف‌نویسی صحیح در نسخه لاتین ارائه شده است.

سیستم گاه‌شماری

در این کتاب، نه تنها مجموعه‌ای از زبان‌ها، بلکه تعدادی از نظام‌های گاه‌شماری ارائه شده است، رایج‌ترین گاه‌شماری به کار رفته، تقویم قمری (با مخفف «ق» نشان

داده می‌شود) و میلادی (با مخفف «م» نوشته می‌شود) است. به عنوان مثال، ۱۰۹۴ م/۴۷۸ ق. علاوه بر گاه‌شماری‌ها، خوانندگان گاهی با تقویم هجری خورشیدی (هجری شمسی) در فهرست منابع مواجه می‌شوند که در سال ۱۹۲۵ م/۱۳۰۴ ق در ایران به تصویب رسید و در این اثر با مخفف «ش» نشان داده می‌شود. ویکرم سموت گاه‌شماری دیگری است که در این کتاب در مواردی استفاده شده است و در آسیای جنوبی رایج است. برای تبدیل تاریخ قمری به شمسی از الگوریتم‌های جان واکر استفاده شده است که در وب‌سایت زیر در دسترس است:

Calendarhome.Com/Converter

با کم کردن عدد ۶۲۱ از سال میلادی متناسب با تاریخ وارد شده، سال شمسی حاصل می‌شود. تاریخ ویکرم سموت نیز با اضافه کردن ۵۶ یا ۵۷ سال به تقویم میلادی تخمین زده می‌شود. تبدیل تواریخ ارائه شده در منابع به گونه‌ای محاسبه شده است که نویسنده آن منابع حساب کرده است. باید یادآوری کرد که تنها در جایی که احتمال ایجاد ابهام وجود دارد از علائم اختصاری برای تقویم استفاده خواهد شد. در اغلب موارد، تاریخ‌ها تنها به صورت قمری و میلادی نشان داده شده است.

نقشه‌ها

این کتاب پراز نام مکان‌هایی است که برخی از آن‌ها معروف و برخی ناشناخته‌اند و برخی نیز بدون هیچ نشانی با گذشت زمان ناپدید شده‌اند. برای تعیین بسیاری از مکان‌های ذکر شده و ثبت مختصات آن‌ها در نقشه‌هایی که در این کتاب گنجانیده شده، تلاش زیادی شده است. برای این منظور، آرشیو آژانس ملی اطلاعات مکانی ایالات متحده، اصطلاح‌نامه آنلین جغرافیایی گتی، بسیاری از فرهنگ‌های جغرافیایی و نقشه‌ها، و حتی خاطراتی از سفرنامه‌ها غربال شدند تا اطلاعات بیشتر کسب شود. در مواردی، داده‌ها در منابع مختلف متناقض بود که در چنین مواردی تلاش کردم تا مختصات محتمل‌تر را انتخاب کنم.

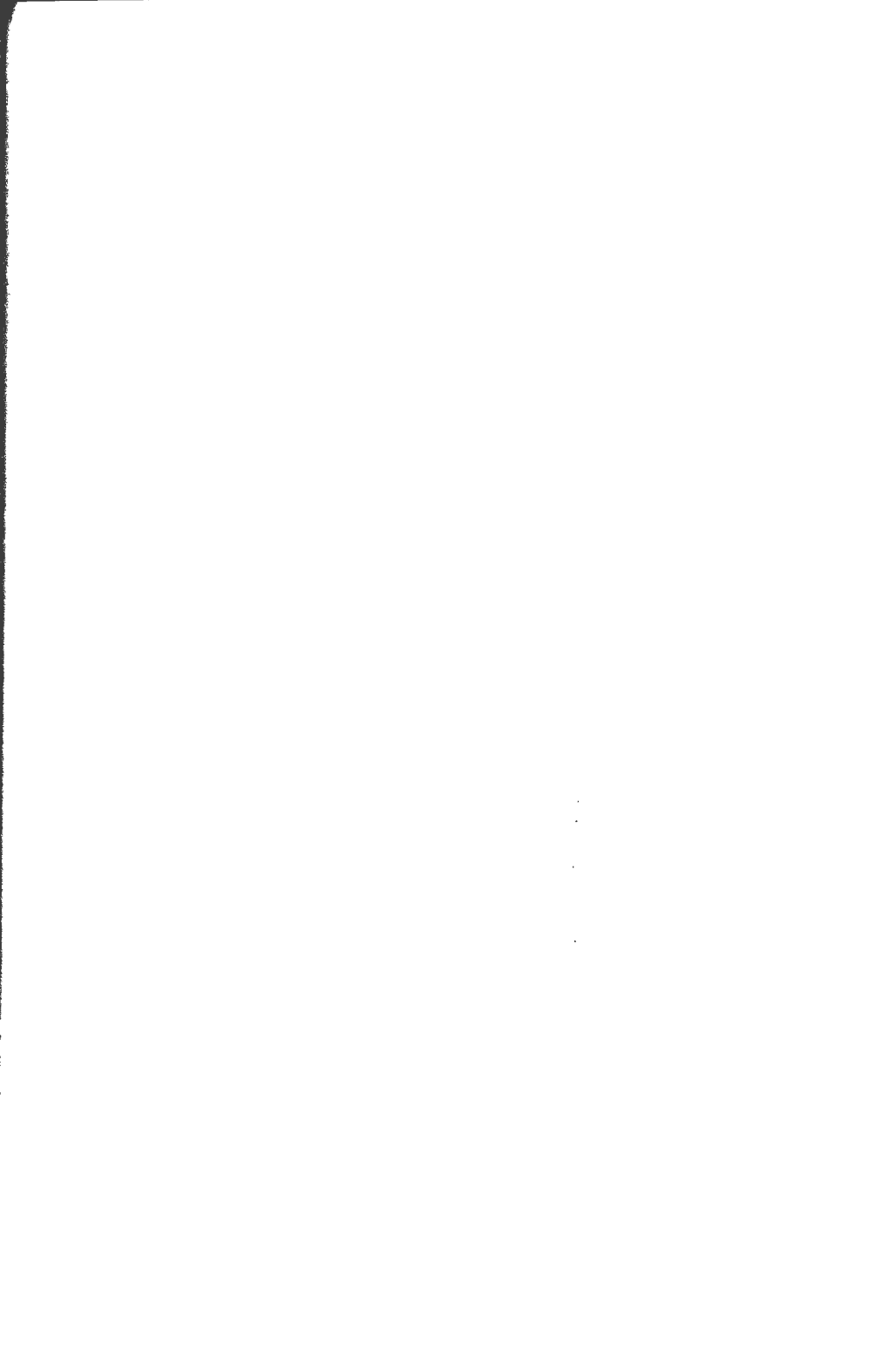
اختصارات و قوانین دیگر

از برخی از اختصارات رایج مانند «بن» به جای «ابن» در این کتاب استفاده شده است که به معنی «پسر» است. حرف اختصاری «ش» به شماره گنان در یک مجموعه اشاره دارد. بسیاری از گنان‌های خوجکی ارجاع داده شده در این کتاب بسیار کم یابند و به‌طور کلی شماره صفحه مورد نظر در ویرایش‌های متفاوت یکسان نیست، در حالی که شماره‌های گنان اغلب (اما نه همیشه) در ویرایش‌های مختلف یکسان است. هدف از اتخاذ این روش آن است تا به پژوهشگران که ممکن است نسخه‌های مختلف این متون را در اختیار داشته باشند کمک شود. فهرستی از اختصارات استفاده شده در یادداشت‌ها و کتاب‌شناسی در آغاز این بخش آمده است.

در مواردی علی‌رغم این واقعیت که ترجمه بعضی از متن‌ها وجود دارد، ترجمه خودم را آورده‌ام و اغلب به ترجمه‌های پیشین در یادداشت‌ها ارجاع داده‌ام. در هر صورت، به مترجمان پیشین مدیونم چون کار من را تا حد زیادی تسهیل کردند. در روند نوشتن این کتاب، تلاش کردم تا در حد امکان در نقل قول از منابع، یکنواخت و روشمند عمل کنم. با این حال، سفرهای مکرر به آمریکای شمالی، اروپا و خاورمیانه این امکان را برایم فراهم داشت که از منابع موجود در تعداد زیادی از کتابخانه‌ها استفاده کنم. بنابراین، خوانندگان گاهی اوقات با ویرایش‌های مختلف از یک اثر مواجه می‌شوند. این موضوع ممکن است مورد توجه خواننده عام قرار نگیرد، اما می‌تواند مانعی برای متخصصان باشد و امیدوارم این موضوع را درک کنند.

در رابطه با سبک نوشتن این کتاب، از سخنان جیمز بیست پرات، که به خاطر اثرش «آگاهی دینی» مشهور است، الهام گرفته‌ام. او می‌گوید: «نوشتن یک کتاب علمی درباره آئین بودا که حقایق مختلف را با دقت علمی بیان کند و در عین حال خوانندگان را شگفت‌زده کند که چگونه مردان و زنان باهوش و معنوی روزگار ما می‌توانند بودایی شوند، امکان‌پذیر است». او ادعا کرد که برای نشان دادن احساسات حقیقی یک دین «باید زمینه عاطفی آن دین را درک کرد، و عمیقاً به

احساسات و تمایلات آن وارد شد، نمادها، آئین و هنرش را احساس کرد و سپس آن را با شرح علمی و با انواع روش‌های غیرمستقیم به دیگران انتقال داد.» (۲) در این صفحات، کوشش کرده‌ام تا به این موضوع جان تازه‌ای ببخشم و بدین وسیله خوانندگان در هنگام خواندن اشعار مذهبی، صدای قلب و شوق مؤمن را احساس کنند و در هنگام خواندن نقل قول‌های مأخوذ از منابع جدلی، فشار و کینه مخالفان را درک کنند و با خواندن یادداشت‌های شخصی دانشگاهیان، محنت‌ها، رنج‌ها و ماجراهای تلاش علمی آنان را احساس کنند. به همین منظور، امیدوارم که این کتاب در دست شما، آن‌گونه که لَمب می‌گوید، کتابی نباشد که تنها بین دو جلد قرار دارد. کتاب «در جستجوی رستگاری: اسماعیلیان پس از حمله مغول» در مورد موضوعی است که هر چه بیشتر درباره آن تحقیق می‌کردم و می‌نوشتم، اشتیاقم بیشتر می‌شد. امیدوارم که در صفحات بعد قادر باشم این شیفتگی را به خوانندگان منتقل کنم.

مقدمه مترجمان

بعد از وفات امام جعفر صادق علیه السلام بین جانشینان اختلاف عظیمی حادث گشت به وجهی که شیعه امامی انشعابی را در خود به تجربه نشست. در این میان، گروهی از پسرانشد او "اسماعیل المبارک" حمایت به عمل آوردند، در حالی که گروه دیگری امامت پسر کوچک ترا و موسی الکاظم علیه السلام را به رسمیت شناختند. در هزارتوی گذران زمان، پیروان اسماعیل به عنوان اسماعیلیه معروف گشتند، در حالی که پیروان امام موسی کاظم علیه السلام، بعد از غیبت امام دوازدهم، عنوان اثناعشری یا شیعه دوازده امامی نام گرفتند.

در این میان، امامان اسماعیلی در تکاپوی این بودند که برای گریز از چنبره سلطه دشمنانشان یعنی "عباسیان"، خود را در پرده ای از خفا قرار دهند. سلسله عباسی رفتار بسیار خصمانه ای با علویان از جمله شیعه دوازده امامی و اسماعیلیه داشت؛ اما برخلاف شیعه دوازده امامی، اسماعیلیان تحت حاکمیت خلفای فاطمی و بعداً تحت حاکمیت امامان الموت، یک رقیب بزرگ سیاسی برای عباسیان تلقی شدند. بدین ترتیب عباسیان از آثار ضد اسماعیلی متعددی حمایت مالی نمودند و این امر به ایجاد سنت خصومت شدید با اسماعیلیان در نوشته های مخالفان خود منتهی شد. با وجود گستره مخالفت ها، این جماعت به دلیل برخورداری از یک ایدئولوژی پویا، دولت فاطمی را در مصر بنیان گذارد که از این دوران به عنوان "عصر طلایی" اسماعیلیه یاد می شود. متعاقباً این جماعت بعد از انشعابات درون

فرقه‌ای، حکومت نزاری را نیز در الموت تأسیس کرد. عمده مطالعات نشان می‌دهد که در همین دوره افراد برجسته‌ای همچون حسن صباح، محمد بن عبدالکریم شهرستانی، قاسم تشتری، نصیرالدین طوسی، حسن محمود و افراد بسیار دیگری نقش چشمگیری در شکل‌گیری اسماعیلیه ایفاء نمودند. می‌توان اذعان داشت که اندیشه اسماعیلی بر تحولات بی‌شماری به‌ویژه در میان دیگر جوامع شیعه و حلقه صوفیان تأثیر گذاشت. ما همچنین شاهد تأثیر اسماعیلیه بر متفکران بزرگی همچون ابن عربی، عین‌القضات همدانی، سهروردی (شیخ الاشراف)، عزیزنسفی و حتی قرن‌ها بعد بر اشخاصی همچون ملاصدرا در دوره صفویه هستیم.

با فرارسیدن موج ویرانگر مغولان، شاهد نابودی بخش عمده حکومت‌گران مسلمان هستیم چنانکه چهره سیاسی جهان اسلام به‌تمامی دگرگون شد. در این میان، اسماعیلیان در هزرتوی تاریخ ایران گم گشتند و به دست فراموشی سپرده شدند. تا اینکه با شروع عصر جدید مطالعات تاریخی، برهمگان اثبات شد که اسماعیلیه در دوران تاریک پس از حملات مغول نه تنها خاموش نبودند بلکه به حیات خود در ابعاد بسیار کوچک تر ادامه دادند. چنانکه قرن‌ها پس از تهاجم مغول، اسماعیلیان باری دیگر به یکی از مؤثرترین اجتماعات فرهنگی و معنوی جهان اسلام مبدل گشته‌اند. در واقع، آن‌ها آشکارا از زمان چهل و چهارمین امامشان، ابوالحسن علی، معروف به سید ابوالحسن کهکی (متوفی ۱۲۰۶م/۱۷۹۲ق)، از پرده گمنامی بیرون آمدند. کماکان که امروزه شبکه توسعه آقاخان تحت رهبری امام کنونی اسماعیلی نزاری، یکی از بزرگ‌ترین سازمان‌های خیرخواهانه و خودجوش در جهان است و تأثیرات عظیمی به‌ویژه در زمینه‌های بهداشت و درمان، آموزش، فرهنگ و توسعه اقتصادی در جوامع محروم داشته است. هم‌اکنون اسماعیلیان خودشان را در سراسر جهان گسترش داده‌اند و به‌خوبی در بسیاری از مناطق آسیا، آفریقا، اروپا، آمریکای شمالی و استرالیا و دیگر مناطق مستقر شده‌اند.

علی‌رغم شهرت نوپای اسماعیلیان، به نظر می‌رسد که وقفه زمانی بین نابودی ظاهری اسماعیلیه و احیای مجدد آن همچنان در حاله‌ای از رمز و راز باقی مانده بود. تا اینکه پرفسور شفیق نزارعلی ویرانی با تمرکز جدی بر این مقطع به بازسازی

استادانه تاریخ اسماعیلیان دست یازیده و توانسته است بسیاری از پرسش‌ها و ابهامات را پاسخ دهد. کتاب در جستجوی رستگاری: اسماعیلیان پس از حمله مغول (۲۰۰۷) به قلم پرفسور شفیق نزار علی ویرانی در زمره تلاش‌های پیشگامانه‌ای محسوب می‌شود که در خروج از گستره ابهامات در ارتباط با شاخه اسماعیلی قدم‌های مهمی برداشته است. این کتاب کوششی برای فهم بیشتر مبهم‌ترین بخش این دوره است که از حمله مغول تا آغاز دوره صفوی یعنی از میانه قرن هفتم تا پایان قرن نهم قمری ادامه دارد. هرچند حوزه تاریخی کتاب حاضر عمدتاً به این دوره محدود است، تحلیل عقاید و تعلیمات اسماعیلیه در یک بازه تاریخی وسیع‌تری صورت گرفته و از منابع مربوط به بیش از هزار سال تاریخ استفاده شده است تا از این طریق پرتوی بر باورها و عقاید خاصی بیفکند که در آثار این دوره بیان شده‌اند. اگرچه در بسیاری از صفحات کتاب از تعقیب و کشتار اسماعیلیان صحبت شده است، در واقع این اثر کندوکاوی در مورد قتل عام این جماعت نیست، بلکه بیشتر در جستجوی شناخت و درک چگونگی بقای اسماعیلیان است و به تحلیل این نکته می‌پردازد که چگونه تعلیمات دینی و جهان‌بینی این جماعت به بقای آن‌ها یاری رسانده است. همچنین این کتاب که در زمره مهم‌ترین مراجع علمی برای شناخت منابع اولیه اسماعیلی محسوب می‌شود، گام بزرگی در شناسایی چندی از نویسندگان گمنام و ناشناخته اسماعیلی برداشته است و مخاطب را وادار می‌کند تا در مفروضات پیشین خود در مورد ادبیات این دوره تجدید نظر نماید و نظریه‌های پذیرفته شده را مورد بازبینی قرار دهد.

ترجمه این کتاب در وهله نخست نسبتی داشته است با اشتغال ذهنی مترجمان در جهت جستجوی مبانی شکل‌گیری اسماعیلیه و پرکردن خلأیی که در حوزه مطالعات اسماعیلیه، تاریخ و معنویت اسلامی، تشیع و ایران وجود دارد. در اهمیت این کتاب بایست گفت که نسخه انگلیسی منتشر شده این اثر در سراسر جهان به طرز چشمگیری مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش، جوایز بسیاری از سازمان‌های مهم علمی از جمله انجمن مطالعات خاورمیانه دریافت کرده است، چنانکه این مرکز نوشته است: «این یک کار بنیادین از تاریخ اسلام است. ویرانی

تحقیقاتی را انجام داده است که نه تنها نشانگر غور و تعمق عمیق او، بلکه بیانگر بینش تاریخی وسیعی او نیز است». بنیاد مطالعات ایران به هنگام اعطای جایزه خود از «نقش استثنایی این کتاب در زمینه مطالعات ایران» سخن راند و از این اثر به دلیل بهره مؤثر و تحسین برانگیز از منابع اصلی، کاربست نظریه های بنیادین، روش شناسی نکته سنجانه و استفاده از زبان های گوناگون تقدیر کرد. سرهارولد واکر، رئیس انجمن مطالعات بریتانیا، به نمایندگی از جایزه انجمن دوستی انگلیس و کویت در مرکز مطالعات خاورمیانه نوشت که این کتاب «جذاب و در غایت زیبایی به نگارش درآمده است». ناگفته پیداست که چنین کتابی در مورد تاریخ و مذهب ایران، توجه بسیاری را در خود ایران نیز جلب کرده است. در حقیقت پرفسور ویرانی در زمره معدود دانشمندان جهان است که به جهت تحقیقات وسیع خود، برنده جوایزی همچون کتاب سال و جایزه فارابی شده است. به جهت دلایل مذکور، ترجمه این اثر سترگ ضروری نمود تا آن را به طور گسترده تری در دسترس خوانندگان فارسی زبان در سراسر ایران، افغانستان و تاجیکستان قرار دهیم.

لازم به ذکر است که این ترجمه با مشاوره های بصیرانه و دانش باارزش بسیاری از محققان برجسته در این زمینه فراهم شده است. بنابراین، ضروری می نماید که از تمام این فرهیختگان که در ترجمه این کتاب یاری رساندند تشکر کنیم. ابتدا به ساکن، سپاس قلبی خویش را نسبت به دکتر شفتالو گلمداو، محقق برجسته حوزه اسماعیلیه، تقدیم می کنیم که با دانش، تیزی، موشکافی، حُسن سلیقه و با تصمیمات و پیشنهادهایشان سهمی ارزنده در شکل گیری و بهبود کار ایفا کردند و با همفکری صمیمانه شان بار سنگینی را که در ایام نسبتاً طولانی ترجمه و ویرایش این کتاب بر شانه ما بود سبک تر ساختند. از آقای دکتر حسن خادمی نیز تشکر و قدردانی می کنیم؛ از برکت دانش و تخصص گسترده ایشان در زمینه تاریخ هند بود که توانستیم اطلاعات بسیاری در مورد تاریخ اسماعیلیان هند به دست آوریم. از دکتر سایه میثمی که با کمک های بی دریغش گره گشای دشواری های متن بودند و با وجود مشغله فراوان آخرین پیش نویس این کتاب را مطالعه نمودند، کمال تقدیر و تشکر را داشته باشیم. همچنین می بایست از استاد یدالله موقن، دکتر مرتضی مردیها

و دکتر محمد تقی قزلسفلی به پاس حمایت‌های مستدام و نظریات گران‌بهایشان در خوانش هوشمندانه و دقیق پیش‌نویس اولیه این اثر تشکر کنیم. در این میان ما یلیم از زحمات همکاران عزیزمان جناب آقای مهدی گنجوی، ابوالفضل مشیری و پرنیان حائری هندی در گروه پرفسور ویرانی در کانادا تشکر کنیم. در پایان ضروری است تا از زحمات کم‌نظیر استاد عزیز و ارجمندمان، پرفسور شفیق نزار علی ویرانی، نویسنده محترم کتاب، نهایت تشکر و تقدیر را مبذول داریم. ایشان با صبر و شکیبایی مثال‌زدنی و دقت یگانه‌ای چندین فصل از ترجمه فارسی را بر پایه متن انگلیسی تصحیح کردند و اگر کلمه یا جمله‌ای در ترجمه فارسی مغفول واقع شده بود، مشخص کردند و اگر عبارت یا جمله‌ای را نارسا تشخیص دادند، متذکر شدند. از پشت‌گرمی و بصیرت سازنده‌شان بسیار سپاسگزاریم. بی‌گمان ترجمه با معایب و نواقصی همراه است که از دید ارباب فضل پنهان نخواهد ماند، اما همین قدر که نقایص ترجمه تا حدی نباشد که محاسن اصل کتاب را از انظار دور دارد، مترجمان آرزوی خود را برآورده می‌بینند. به یقین مترجمان با گشودگی تمام از پیشنهادهای سازنده و نقدهای راهگشا بر کار ترجمه استقبال می‌نمایند تا بلکه اثر وزین و منقح‌تر گردد.

sophia.farokhi@utoronto.ca

zeinab.farokhi@utoronto.ca

مازندران ری
 سمنان
 خراسان
 اصفهان
 خوزستان
 فارس
 اذربایجان
 کردستان
 گلستان
 مازندران
 سمنان
 خراسان
 اصفهان
 خوزستان
 فارس
 اذربایجان
 کردستان
 گلستان

